

Η ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΟ ΚΑΤΩΦΛΙ ΤΟΥ ΕΙΚΟΣΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΑΙΩΝΑ

ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΑΝΑΛΑΜΒΑΝΟΝΤΟΣ ΠΡΟΕΔΡΟΥ

κ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ Κ. ΒΛΑΧΟΥ

Η Ακαδημία Ἀθηνῶν, καταξιωμένη στὴ συνείδηση τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὴν διάρκεια τῶν 60 ἑτῶν ποὺ διέδραμαν ἀπὸ τὴν ἔναρξη τῆς λειτουργίας της, ἐπιτελεῖ, μὲ ἀπόλυτη διαφάνεια, ἕνα ἔργο σημαντικὸ καὶ πολύπλευρο, τὸ ὅποιο ἀπεικονίζεται παραστατικά, στὴν ἑτήσια Ἐκθεσῃ τοῦ Ἀξιοτίμου κ. Γενικοῦ Γραμματέα τῆς Ἀκαδημίας, στοὺς ὡμονούς τοῦ ὄποιον ἐπιπίπτει τὸ κύριο βάρος τῆς διοικήσεως τοῦ Ἰδρύματος.

Οἱ ἑκάστοτε Πρόεδροι ἔχοντιν ως ἀποστολὴ νὰ φροντίσουν, ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ καταστατικοῦ νόμου καὶ τοῦ κανονισμοῦ τῆς Ἀκαδημίας, ὅπως διατηρηθεῖ ὅσον τὸ δυνατὸν ὑψηλότερα καὶ ἀποτελεσματικότερα τὸ πνευματικὸ ἐπίπεδο τοῦ Ἰδρύματος, ὑποδεικνύοντας πρόσφορα μέσα γιὰ τὴν κάλυψη τῶν διαρκῶς ἀνανεουμένων ἀναγκῶν καὶ τὴν ἔξασφάλιση σταθερῆς καὶ ἀδιατάρακτης ἐπικοινωνίας μὲ δλα τὰ κέντρα ἑθνικῆς ζωῆς καὶ δημιουργίας.

Οφείλω νὰ εὐχαριστήσω, ἀπὸ τὸ βῆμα αὐτό, τὸν ἀπερχόμενο Πρόεδρο κ. Σόλωνα Κυδωνιάτη, ὁ ὅποιος τίποτε δὲν παρέλειψε γιὰ νὰ διατηρήσει ζωντανὴ τὴν παρουσία τῆς Ἀκαδημίας καὶ νὰ προαγάγει τὸ ἔργο καὶ τὴν ἀκτινοβολία τῆς.

Καὶ νὰ εὐχαριστήσω, ἐξ ἵσου θερμά, τὸν μόλις πρὸ διέγον τερματίσαντα τόσον ἐπιυχῶς τὴν πολυετῆ θητεία του ως Γενικοῦ Γραμματέα κύριον Μενέλαο Παλλάντιο καὶ τὸν ἀποχωροῦντα Εἰδικὸν Γραμματέα ἐπὶ τῶν Πρακτικῶν συνάδελφον, κύριον Μανόλη Χατζηδάκη.

Ἀπευθύνω, δομοίως, τὶς εὐχαριστίες μου στὸν Ἐφόρο κύριον Εὐάγγελο Γιόκαρη, καθὼς καὶ τὸ διοικητικὸ καὶ τὸ ἐρευνητικὸ προσωπικὸ τῆς Ἀκαδημίας γιὰ τὴν εὐγενικὴ καὶ πρόθυμη συμπαράστασή τους στὴν ἐκτέλεση τῶν καθηκόντων μου ως Ἀντιπροέδρου.

Καὶ εὕχομαι ὁλοψύχως στὸν νέον Ἀντιπρόεδρο κύριον Ἰωάννη Τούμπα, στὸ νέο Γενικὸ Γραμματέα κύριον Περικλῆ Θεοχάρη, καθὼς καὶ στὸ νέο Γραμματέα ἐπὶ τῶν Πρακτικῶν κύριον Μανούσο Μανούσακα τὴν καλλίτερη εὐόδωση τῆς ἀποστολῆς

τους. Ἐκλόνητος στὴ θέση του, ως Γραμματέας ἐπὶ τῶν Δημοσιευμάτων τῆς Ἀκαδημίας, ὁ διαπρεπής Ἀκαδημαϊκὸς κύριος Ἰωάννης Ξανθάκης, ἃς δεχθεῖ παρακαλῶ, τὴν εὐγνώμονα σκέψη τῆς νέας Διοικήσεως τοῦ Ἰδρύματος.

Ὑπὸ σχετικῶς βελτιωμένες, σήμερα, σὲ σχέση μὲ προηγούμενα ἔτη συνθῆκες λειτουργίας τῆς Ἀκαδημίας καὶ μὲ τὴ συμπαράσταση ὅλων τῶν κ.κ. Συναδέλφων, θὰ εἰναι δυνατόν, ὅπως ἐπιτίχω, νὰ πληρωθοῦν ὄρισμένα κενὰ ἢ ἐλλείψεις τοῦ Ἰδρύματος καὶ νὰ πολλαπλασιασθεῖ ἢ ἀποδοτικότητά του καὶ ἰδιαίτερα ἢ ἀποδοτικότητα τῶν ἐρευνητικῶν του Κέντρων.

Δὲν θὰ ἥθελα νὰ Σᾶς ἀπασχολήσω περισσότερο μὲ ὅλα αὐτά. Εἶμαι βέβαιος ὅτι καὶ ἡ Πολιτεία θὰ συνδράμει αὐτὴν τὴν προσπάθεια, ἢ ὅποια ἐναρμονίζεται, ἀλλωστε, μὲ τὴν γένει ἀναπτυξιακὴ πολιτικὴ, τῆς ὅποιας ἢ Χώρα έχει ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη.

Κυρίες καὶ Κύριοι,

Ἡ μεγάλῃ τιμῇ ποὺ μοῦ ἔγινε ἀπὸ τοὺς συναδέλφους μου νὰ μοῦ ἀναθέσουν τὴν Προεδρία τοῦ Ἀνωτάτου Πνευματικοῦ Ἰδρύματος τῆς Χώρας, συμπίπτει μὲ τὸ πρῶτο ἔτος τῆς τελευταίας δεκαετίας αὐτοῦ τοῦ αἰώνα.

Εἶναι εὖλογο, ἀφοῦ ἡ ζωντανὴ ἱστορία μετριέται μὲ αἰῶνες, καὶ ἀφοῦ ὁ ἐπόμενος αἰώνας μπορεῖ νὰ ἀποτελέσει, κατὰ πολὺ ἀσφαλῆ πρόβλεψη, τὸν ἀποφασιστικότερο σταθμὸ τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας, εἶναι πολὺ εὖλογο, λέγω, ἢ προσοχὴ ὅλων μας νὰ στρέφεται πρὸς τὸ Μέλλον.

Καὶ τοῦτο, ὅχι μόνον ἐπειδὴ ἐπιστήμη καὶ τεχνολογία ἀπεργάζονται ἥδη σημαντικότερες μεταβολὲς ἀπὸ ὅσες ἔχουν σημειωθεῖ ως σήμερα στὴ μακραίωνα ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου.

“Οχι μόνο ἐπειδὴ οἱ μεταβολὲς αὐτὲς ἀφοροῦν στὴν ἀτομικὴ ὑπαρξὴ τοῦ καθενὸς καὶ ὅλων μαζί.

“Οχι μόνο ἐπειδὴ μεγάλες ἀνθρώπινες μάζες ἐμπλέκονται ὄλοένα καὶ περισσότερο σὲ τρόπους ζωῆς καὶ σὲ διασυνδέσεις πλανητικῶν διαστάσεων.

“Οχι μόνο ἐπειδὴ ἡ ἐκμηδένιση τῶν ἀποστάσεων ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπικοινωνία μὲ τὸν ἥχο καὶ τὴν εἰκόνα κάνουν τὴ σφαιρικότητα τῆς γῆς νὰ ἀναδιπλώνεται ἀπὸ τὴ σφαιρικότητα τῆς διανοίας, ὅπως ἀκριβῶς τὸ δραματιζόταν, στὴ στροφὴ ἐνὸς ἀλλού αἰώνα, ὁ Σοφὸς τοῦ Königsberg¹.

“Οχι μόνο γιὰ ὅλα αὐτά, ἀλλὰ καὶ γιὰ ἓνα πρόσθετο λόγο.

Ἐπειδὴ, κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ αἰώνα ποὺ διανύσαμε ἔλαβαν χώρα στὸν πλανήτη μας, μὲ τὴ δική μας συμμετοχὴ καὶ μὲ τὴ δική μας εὐθύνη, συνταρακτικὰ γεγονότα, ποὺ

1. Βλ. τὸ βιβλίο μου: *La pensée politique de Kant*, Paris, PUF 1962, σελ. 170, ἐπ., 570.

μᾶς ἔκαναν νὰ σκεφθοῦμε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὴν ὑπόστασή μας ὡς ἀτόμων καὶ ὡς μελῶν εὐρυτέρων κοινωνικῶν συνόλων.

Στὴ διάρκεια αὐτοῦ τοῦ αἰώνα ἐκάναμε, πράγματι, καταστρεπτικοὺς διεθνεῖς καὶ ἐμφυλίους πολέμους, ὅσοι δὲν διεπράχθησαν στὸ σύνολο τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας.

Κατεδαφίσαμε δύο καὶ τρεῖς φορὲς τὰ ἔργα τοῦ πολιτισμοῦ ποὺ εἶχαμε χτίσει μὲ τὰ ἕδια μας τὰ χέρια².

Καὶ ἐπλάσαμε τόσα ὄντειρα γιὰ μελλοντικοὺς κόσμους ὅσα δὲν εἶχαν ὄραματισθεῖ οἱ δημιουργοὶ τῶν μεγάλων θρησκειῶν, τῶν ὅποιων ἐλοιδορήσαμε κατὰ κόρον τὴν εὐπιστία³.

Ἐσυσσωρεύσαμε τόσες δογματικὲς πλάνες ὅσες μποροῦσε νὰ χωρέσει ἡ ἀπροσμέτρητη κριτικὴ μας διάθεση.

Ἐπιστέψαμε πῶς ἡ ἀνθρώπινη ἐλευθερία μπορεῖ νὰ μᾶς ὁδηγήσει Πέρα ἀπὸ τὸ Καλὸ καὶ τὸ Κακό⁴.

Καὶ ὑποκατεστήσαμε στὶς ἥθικὲς ἀξίες καὶ τὴν αὐθόρμητη ἀγάπη τοῦ πλησίου τὴν θέληση τῆς Δυνάμεως⁵.

Τὰ λαϊκά μας καθεστῶτα ἐγέμισαν ἀπὸ Χαρισματικοὺς Ἡγέτες, ποὺ μᾶς ὁδήγησαν ἀλλοτε σὲ θλιβερὲς ἐκατόμβες καὶ σὲ κρεματόρια καὶ ἀλλοτε σὲ ἥθικοὺς καὶ πολιτικοὺς ἔξεντελισμούς.

Τὸ Requiem τῶν ἀθώων θὰ μποροῦσε νὰ πληρώσει ὅλες τὶς κλίμακες τοῦ ἀνθρωπίνου πόνου, σ' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν αἰώνα ποὺ ἐτοιμαζόμαστε νὰ ἀποχαιρετήσομε.

2. Ὁπως εἶναι φανερό, οἱ ρυθμοὶ τῆς ζωῆς ἄλλαξαν ριζικὰ μαζὶ μὲ τὶς δύο βιομηχανικὲς ἐπαναστάσεις καὶ τὴν πρόσφατη τεχνολογικὴ ἐπανάσταση, χωρὶς ὡστόσο νὰ εἶναι ἐπιτρεπτό, ὅπως τὸ ἔκανε ὁ Μάρξ, νὰ δοθεῖ προτεραιότητα στὸ οἰκονομικο-τεχνικὸ στοιχεῖο τοῦ πολιτισμοῦ: Ἰδεολογία καὶ τρόπος παραγωγῆς τῶν ὄλικῶν ἀγαθῶν συμπαράγονται καὶ συμπορεύονται κατὰ τρόπους καὶ διαδικασίες ἀπείρως μεταβλητούς.

3. Τὸ ὄραμα, λ.χ., τῆς ἀταξικῆς κοινωνίας, ὅπου κάθε ἄτομο ἀπολαμβάνει ὅλα τὰ ἀγαθὰ «κατὰ τὶς ἀνάγκες του», προεβλήθη ταυτόχρονα μὲ τὸν ἀθεϊσμὸ καὶ τὸν ἀγώνα κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Εἶναι ὡστόσο πολὺ περισσότερο σοβαρὸ νὰ πιστεύει κανεὶς κάτι ποὺ ὅμοιογει ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ γνωρίζει (ζωὴ μετὰ θάνατον) παρὰ κάτι ποὺ εἶναι σὲ θέση νὰ γνωρίζει ὅτι εἶναι ἀδύνατο νὰ συμβεῖ (ἢ ἀπεριόριστη ἰκανοπόιηση τῶν ἀναγκῶν ἀφοῦ οἱ ἀνάγκες τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀπεριόριστες).

4. Ὁ δρός εἶναι τοῦ Νίτσε, ὡς γνωστόν. Ὅμως, ἡ ἴδεα τοῦ «Ὑπερανθρώπου» ἔγινε βίωμα, ἰδίως, τῶν πολὺ μικρῶν ἀνθρώπων, ποὺ ἔγιναν ἰκανοὶ νὰ κάνουν τὸ μεγαλύτερο κακὸ στὸν ἀνθρωπὸ τοῦ 20ου αἰώνα.

5. Καὶ σ' αὐτὸν ὁ Νίτσε ἔγινε ἄγγελος κακῶν μαντάτων γιὰ τὴν Ἀνθρωπότητα. Ἄλλὰ τὸ ἔκανε μὲ τὴν ἀθωότητα τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ηθελε νὰ διαφύγει ἀπὸ τὸν ὅλεθρο ποὺ ἐπεφύλασσε στὴν Εὑρώπη τοῦ τέλους τοῦ 19ου αἰώνα ἡ σύγκρουση τῶν ἰδεολογιῶν καὶ ἡ ἀδυναμία μιᾶς ἐξόδου ἀπὸ τὸ πνευματικὸ χάος. Ἡ πραγματικότητα ὑπερακόντισε -ἄλλὰ καὶ διεστρέβλωσε τὶς προφητεῖες του.

Καὶ εἶναι εὔλογο, ἐπαναλαμβάνω, ἡ προσοχή μας νὰ στρέφεται διαρκῶς πρὸς τὸ Μέλλον, ἀφοῦ τὸ Μέλλον θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι γιὰ μᾶς μία φυγὴ ἀπὸ τὸ Παρόν καὶ μία προσδοκία γιὰ κάτι τὸ ἐντελῶς νέο καί, θὰ ἔλεγα κάτι τὸ πολὺ ἀνθρώπινο, ἀφοῦ, πολὺ ὀρθά, ταυτίζαμε τὴν ἀνθρωπιὰ μὲ τὴν καθαρότητα τοῦ νοῦ καὶ τὴν ἀγνότητα τῆς καρδιᾶς.

Λησμονοῦμε, ώστόσο, συχνὰ τὴν προσπάθειά μας αὐτῇ, δτι ἐκεῖνο ποὺ ἀποκαλοῦμε Παρόν εἶναι μία ἀνεπανάληπτη στιγμὴ ποὺ ἀναπαράγει τὸ Χθὲς –μὲ τὴν ἐνεργητικὴ ἢ τὴν παθητικὴ μας συμμετοχὴ– καὶ τὸ προβάλλει ἀκαταμάχητα στὴ ροή τῶν μελλοντικῶν ἐξελίξεων.

Τὸ Παρόν τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ἴδια ἡ Ἰστορία του, ἀτομικὴ καὶ συλλογική, ποὺ ἀναμοχλεύεται ἀκατάπαυστα στὴν αἰώνιως δημιουργική του συνείδηση.

Ο σημερινός, ἰδιαίτερα, προμηθεϊκὸς ἀνθρωπος, προκισμένος μὲ ίστορικὴ μνήμη καὶ πολύπλευρη γνώση, εἶναι ὁ ἀνθρωπος ποὺ –εἴτε τὸ θέλει, εἴτε ὅχι–, κουβαλάει μαζί του ὀλόκληρη τὴν ιστορία τοῦ Εἴδους.

"Οσοι νομίζουν ὅτι ὁ Εἰκοστὸς Πρῶτος αἰώνας, ἐπειδὴ θὰ εἶναι ὁ αἰώνας τῶν γοργῶν τεχνολογικῶν ἐφαρμογῶν θὰ εἶναι ἔνας αἰώνας χωρὶς ιστορία, διαπράττουν τὴν πλέον ἀσυγχώρητη πλάνη.

Εἶναι προφανῶς τὰ βιώματα, οἱ ἐμπειρίες καὶ οἱ στοχασμοὶ τῶν ἀνθρώπων τοῦ δικοῦ μας αἰώνα ποὺ θὰ προσδιορίσουν, σὲ μεγάλο βαθμό, τὸ περιεχόμενο καὶ τὴ μορφὴ, τὶς ἀρετὲς καὶ τὶς ἀτέλειες τῶν μελλοντικῶν ἐξελίξεων.

"Η εὐθύνη τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου δὲν περιορίζεται, συνεπῶς, σὲ ὅσα συνέβησαν χθὲς ἢ σὲ ὅσα συμβαίνουν σήμερα, ἀλλὰ καὶ σὲ ὅσα θὰ λάβουν χώρα, μὲ αὐτὸν ἢ χωρὶς αὐτόν, στὸν αἰώνα ποὺ εἰσβάλλει ἀδυσώπητος στὴ συνείδηση τῶν ἀνθρώπων αὐτῆς ἐδῶ, τῆς ιστορικῆς στιγμῆς.

Προτοῦ, λοιπόν, ὀραματισθοῦμε τὸ Μέλλον θὰ πρέπει πρῶτα νὰ διερωτηθοῦμε:

Τί είμαστε ἀκριβῶς καὶ τί ὀφείλομε νὰ πράξομε γιὰ νὰ ἀνταποκριθοῦμε στὶς ἀπαιτήσεις ποὺ ἐπιβάλλει ἡ συνείδησή μας ως ἀνθρώπων τοῦ ἀπερχομένου Εἰκοστοῦ Αἰώνα;

Πρόκειται, οὐσιαστικά, γιὰ τὸ ἴδιο ἐρώτημα, στὸ ὅποιο ἡ ήθικὴ φιλοσοφία τῆς Ἀρχαιότητας ἀπαντοῦσε μὲ τὸ γνωστὸ σὲ ὄλους: «γνῶθι σαυτόν».

Στὴ σωκρατικὴ καί, ἔνα αἰώνα ἐνωρίτερα, στὴν κομφουκιανὴ φιλοσοφία τῆς πράξεως⁶, τὸ «γνῶθι σαυτὸν» ὑπελαμβανόταν ως μία ἐσωστρεφής, ἔξατομικευτικὴ

6. Βλ. τὸ βιβλίο μου: *'Η Πολιτικὴ σκέψη στὴν Ἀρχαία Κίνα, Β'* ἔκδ. 1979, σελ. 33 ἐπ.

κίνηση τοῦ συνειδότος, ἀναδιπλούμενη ἐνδεχομένως ἀπὸ μία μυθολογικὴ ἀνάπλαση τῆς ιστορικῆς μνήμης ως ἔξωτερικοῦ στοιχείου ἀναφορᾶς⁷.

‘Ολίγον ἀργότερα, ἡ βαθύτατα ἀνανεωμένη χριστιανικὴ πίστη στὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς, ἐνῶ ἐνίσχυε τὴν ἐσωτερικὴ κίνηση τοῦ ἥθικου εἶναι, μετετόπιζε τὸ μυθολογικὸ στοιχεῖο σὲ μιὰ διακεκριμένη μετα-φυσική, μετα-ιστορικὴ ὑπαρξη, καθιστώντας ἔτσι ἀδύνατη, κατὰ τὸ αὐγονστιανὸ τούλάχιστον πρότυπο⁸, τὴν ιστορικὴ συνείδηση τοῦ ἀνθρώπου ως ἀντικειμενικοῦ ἐρείσματος τῆς φιλοσοφίας τῆς πράξεως.

‘Η ἐνσωμάτωση τοῦ ιστορικοῦ γίγνεσθαι στὴν ἥθικὴ καὶ πολιτικὴ φιλοσοφία προϋποθέτει, πράγματι, τὴν ἀντίληψη τῆς ιστορίας, ὅχι ως πτώσεως, ἀλλὰ ως κινήσεως πρὸς κάτι ἄλλο, δμοειδὲς ἀλλὰ διάφορο, εἴτε αὐτὸ τὸ κάτι ἄλλο τὸ ἀποκαλοῦμε πρόσδο, εἴτε ἀπλὴ ἔξέλιξη.

Στὸ σημεῖο αὐτό, ἀκριβῶς, ἡ φιλοσοφία τοῦ Διαφωτισμοῦ παρεμβαίνει ως ἔνα βῆμα ἀποφασιστικῆς σημασίας γιὰ τὴν πνευματικὴ ἀλλὰ καὶ τὴν πρακτικὴ ὑπόσταση τοῦ νεωτέρου καὶ τοῦ συγχρόνου κόσμου.

‘Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ μὲ τὸν Turgot, τὸν Kant καὶ τὸν Condorcet ἡ ἐκδοχὴ τῆς ἀπεριόριστης προσδόου ὑποκατεστάθη στὴ μυθολογικὴ ἀναφορὰ ἡ τὴν κυκλικὴ –ἀρχαιο-ελληνικὴ καὶ νεοχριστιανικὴ– ἀντίληψη τοῦ ιστορικοῦ γίγνεσθαι ως ἐπαναληπτικῆς διαδικασίας, τὸ ἄτομο ἔγινε καὶ αὐτὸ ἀντιληπτὸ ως ἔνα αὐτόματο, διαρκῶς μετακινούμενο μόριο στὴ συνολικὴ κίνηση τῆς ιστορίας. ‘Η φυσικὴ κοινωνικότητα τοῦ ἀνθρώπου μετουσιώθη σὲ ιστορικὴ κοινωνικότητα. ‘Η ἀμιγῆς ἀτομικὴ συνείδηση ἔθεαθη ἔκτοτε ως ὀλοκληρωτικὸ τμῆμα, μοχλὸς μαζὶ καὶ ἔξαγόμενο τῶν κοινωνικῶν, πολιτικῶν καὶ πολιτισμικῶν μεταβολῶν.

‘Ολόκληρο τὸ ἐπιστημολογικὸ καὶ φιλοσοφικὸ ὑπόβαθρο τῆς Γαλλικῆς ‘Ἐπαναστάσεως, ὅπως αὐτὸ συνοψίζεται στὰ πρῶτα ἄρθρα τῆς Διακηρύξεως τῶν Δικαιωμάτων τοῦ Ἀνθρώπου καὶ τοῦ Πολίτη, στηρίζεται –κατὰ χτυπητὴ ἀντίθεση πρὸς τὴν παλαιότερη ὄντολογικὴ θεωρία τοῦ Φυσικοῦ Δικαίου– στὴ νέα αὐτὴ ἀντίληψη τῆς ‘Ιστορίας ως ἔργου τῶν ἀνθρώπων ποὺ ὁδηγεῖ τοὺς ἀνθρώπους στὴν ἀνάληψη ὀλοένα καὶ νέων καθηκόντων.

‘Η πνευματικὴ τραγωδία τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰώνα, τῆς ὁποίας ἐκληρονομήσαμε τὶς συνέπειες, εἶναι ὅτι δὲν κατενόησε ἡ ὅτι δὲν ἥθελησε νὰ ἐκτιμήσει ὅσον ἔπρεπε τὸν νέον αὐτόν, ἐντελῶς πρωτότυπο, φιλοσοφικὸ καὶ ἐπιστημολογικὸ προσανατολισμό.

7. ‘Η λειτουργία τοῦ μύθου, τόσο στὴν Ἑλληνικὴ ὅσο καὶ στὴν κινεζικὴ φιλοσοφία τῆς πράξεως (αὐτ. σελ. 71) ἐξυπηρετεῖ ἰδίως αὐτὸν τὸ σκοπό.

8. Τὸ ὄποιο, ὅπως εἶναι γνωστό, ὑπογραμμίζει ίδιαίτερα, κατὰ τὸ πλατωνικὸ πρότυπο, τὴ χτυπητὴ ἀντιπαράθεση ἀνάμεσα στὴν «έπιγεια» καὶ τὴ «θεία κοινωνία».

Είναι χρήσιμο νὰ σταθοῦμε γιὰ λίγα λεπτὰ στὸ πολὺ σημαντικὸ αὐτὸ θέμα.

”Οπως εἰναι γνωστό, ὁ δέκατος ὅγδοος αἰώνας, στὴν ἀγγλική του ἰδιαίτερα ἔκδοση, ποὺ ἐπηρέασεν εὐρύτερα τὶς νεώτερες ἔξελίζεις, ἀνεκάλυψε καὶ κάτι ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ τὴν θεωρία τῆς συνεχοῦς προόδου. Ὑπῆρχεν ὁ ἐφευρέτης τῶν αἰώνιων ἀληθειῶν τῆς οἰκονομίας. Ἐπίστεψεν, εἰδικότερα, ὅτι χειραφετώντας τὸν ἀνθρωπο, ὡς ἀτομικὴ ὑπαρξη, ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς Παραδόσεως καὶ ἀποδίδοντάς τον στὶς ἀγκάλες τῆς Φύσεως –περισσότερο συγκεκριμένα στὴν ἐπενέργεια τῶν ἐμφύτων καὶ ἀκαταλύτων παρορμήσεών του ὡς βιολογικοῦ ὄντος: τῆς αὐτοσυντηρήσεως, τοῦ ὀφελιμιστικοῦ πάθους καὶ τοῦ μεγίστου δυνατοῦ κέρδους–, θὰ ἔξασφάλιζε γιὰ τὸν καθένα καὶ γιὰ δλονς τὸ καλλίτερο οἰκονομικὸ ἀποτέλεσμα, καί συνεπῶς, καὶ τὴ συνολικὴ ὑλικὴ εὐδαιμονία.

Εἶναι προφανές, ὅτι, σύμφωνα μὲ τὴν ἀντίληψη αὐτῇ, ἡ οἰκονομία ἀποδεσμευόταν, κατὰ κάποιον τρόπο, ἀπὸ τὴν ἱστορία ὡς ἀνοδικὴ πορεία τοῦ πολιτισμοῦ θεωρουμένου ὡς ἐνιαίου συνόλου, καὶ μετατρεπόταν σὲ ἀπλὴ προέκταση ἐνὸς ὑποθετικοῦ συστήματος τῆς Φύσεως. Στὴν καλλίτερη ἔκδοχή, ἡ πρόοδος δὲν μποροῦσε ἐφεξῆς νὰ γίνει ἀντιληπτὴ παρὰ μόνο ἀπὸ τὰ προδιαγεγραμμένα ὅρια καὶ ὑπὸ τοὺς περιορισμοὺς ἐνὸς φυσικοῦ –καὶ ὅχι ἱστορικοῦ– συστήματος παραγωγῆς καὶ διανομῆς τῶν οἰκονομικῶν ἀγαθῶν.

Σαγηνευτικό, κατὰ τὸ μέτρο ποὺ προσέφερε στὴν ἥθικὴ αὐτονομία τοῦ ἀτόμου τὴν ἀπαραίτητη ὑλικὴ ἐπάρκεια καὶ αὐτοδυναμία, τὸ σύστημα αὐτὸ τῆς Φυσιοκρατίας ποὺ ἐβαπτίσθη μὲ τὸ ὄνομα τοῦ οἰκονομικοῦ φιλελευθερισμοῦ, ἐπηρέασε βαθύτατα τὴν κοινωνική, ἥθικὴ καὶ πολιτικὴ φιλοσοφία τοῦ τέλους τοῦ δεκάτου δύδον καὶ τοῦ μεγίστου μέρους τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰώνα. Ὁ ἴδιος ὁ Kant, θεωρητικὸς καὶ αὐτός, στὰ πρῶτα τὸν βήματα, τῆς συνεχοῦς προόδου, ὅταν ἀργότερα διετύπωνε τὸν Ἡθικὸ Νόμο, διευκρίνιζεν ἐπίσης ὅτι στὴν αὐτονομία τοῦ ἥθικοῦ ὑποκειμένου ἀντιστοιχεῖ ἡ αὐτονομία τῆς ἀνεξέλεγκτης ἀτομικῆς κτήσεως καὶ τῆς ἀπεριόριστης ἐλευθερίας τῶν συμβάσεων.

Γιὰ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰώνα, παρὰ τὶς πρώιμες διαμαρτυρίες ἐνὸς Lamennais⁹, τὸ Παρόν, ἀποκομένο ἀπὸ κάθε γνήσια ἱστορικὴ μνήμη καὶ προσδεδεμένο σὲ μία ὑπερβολικὰ αἰσιόδοξη φυσικὴ τελεολογία, εὗρισκε τὴν αὐθεντικὴ ἔκφρασή του σὲ μία ὑλιστικὴ φιλοσοφία τῆς πράξεως, στὴν παγίδα τῆς ὁποίας θὰ ὑποπέσουν καὶ οἱ ἀντίπαλοι τοῦ φυσιοκρατικοῦ φιλελευθερισμοῦ καὶ συγκεκριμένα οἱ ἰδρυτὲς τῆς θεωρίας τοῦ ἱστορικοῦ ὑλισμοῦ.

Εἶναι ἀλήθεια, βεβαίως, ὅτι στὸ μεταξύ, ὁ Edmund Burke στὴν Ἀγγλία καὶ ἡ ἡπειρωτικὴ ἱστορικὴ Σχολὴ θὰ ἐπιχειρήσουν νὰ ἀποκαταστήσουν τὴν Ἰστορία, ὅχι

9. *Paroles d'un croyant* (1833), t. XI τῶν *Oeuvres Complètes*, Paris, 1836 ἢ 1837. Ὁ F. R. de La Mennais κατήγγελε τὶς ἀτασθαλίες τῆς πρώτης βιομηχανικῆς ἐπαναστάσεως (ἔργασία παιδιῶν 6-7 ἑτᾶν στὰ ἔργοστάσια, κ.ἄ.).

δῆμως πλέον ὡς Πρόοδο, ἀλλ᾽ ὡς Παράδοση¹⁰. Ὁ Ἰστορισμὸς θὰ εῦρει τελικὰ τὴ βελτιωμένη φιλοσοφική του διατύπωση στὸ πρόσωπο τοῦ Hegel. Τὸ «παγκόσμιο πνεῦμα», στὴ διαλεκτική του πορεία, θὰ συμφιλιώσει τὴ Φυσιοκρατία καὶ τὴν Παράδοση μέσα σὲ ἔνα ἀπόλυτο Παρόν ἐνσαρκωμένο ἀπὸ τὸ κράτος-ἔθνος τῆς Πρωσσίας!

Ἀποτέλεσμα μᾶλλον πενιχρό, στὴν προοπτικὴ τῶν κοσμοϊστορικῶν μεταβολῶν καὶ ἀναστατώσεων ποὺ ὁ χρόνος θὰ ἐπιφυλάξει στὰ εὐρωπαϊκὰ καὶ παγκόσμια πεπρωμένα.

Ἡ χεγκελιανὴ διαλεκτικὴ θὰ παράσχει, ώστόσο, λίγα χρόνια μετά, στὸ συγγραφέα τοῦ Κεφαλαίου τὴ δυνατότητα νὰ ἐπανασυνδέσει τὸν ἄνθρωπο μὲ τὴν Ἰστορία· κατὰ τρόπον, ὅμως, ἀντίστροφο καὶ πρὸς τὴ Σχολὴ τῆς Προόδου καὶ πρὸς τὴ Σχολὴ τῆς Παραδόσεως, δηλαδὴ ἐντελῶς ἀρνητικά, ἀφοῦ ἡ Ἰστορία, στὸ σύνολό της, ἐκλαμβάνεται τώρα ὡς ἔνας προκατασκενασμένος μηχανισμὸς ἐκμεταλλεύσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο. Μηχανισμὸς ὁ ὅποῖς αὐτοαναρεῖται τελικὰ καὶ αὐτοκαταστρέφεται μὲ τὴν ἐπαναστατικὴ βία ποὺ πηγάζει μέσα ἀπὸ τὸν κόλπους του.

Σύμφωνα μὲ τὸ νέο αὐτὸ ιστορικο-υλιστικὸ πρότυπο, ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου ταυτίζεται οὐσιαστικὰ μὲ τὴν ἴκανότητα ποὺ διαβέτει τὸ ἐντεγμένο σὲ μία συγκεκριμένη κοινωνικὴ τάξη καὶ ἰδεολογία ἄπομο «νὰ σπάει τὰ δεσμά του»¹¹. Ὡς τὴ στιγμὴ ποὺ τὸ διαλεκτικὸ ἄλμα, ἡ ἐπαναστατικὴ βία τῶν ἀνθρώπων χωρὶς ιστορία θὰ ἔχει φέρει στὸ προσκήνιο τὸν «νέον ἄνθρωπο», ὄριστικὰ ἀπαλλαγμένον ἀπὸ τὶς δουλεῖες ἐνὸς ἀκόμη ὡς τώρα καταπιεστικοῦ παρελθόντος.

Γιὰ τὸν «νέον ἄνθρωπο» ἡ ἔως τώρα ιστορία, δηλαδὴ ὀλόκληρος ὁ πολιτισμὸς ποὺ ἐδημιούργησεν ὁ ιστορικὸς ἄνθρωπος, δὲν εἶναι, πράγματι –παρὰ τὸν ἐπαίνους ποὺ ὁ συγγραφέας τοῦ Κεφαλαίου ἐπεφύλαξε στὴν πρωτοπορεία τῶν ἀστῶν¹²– δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ προ-ιστορία, κάτι παρόμοιο μὲ ἑκεῖνο ποὺ ὁ Ἀγιος Αὐγουστῖνος κατονόμαζε, δέκα τέσσερες αἰῶνες πρὶν, μὲ τὸ ὄνομα **Cità Diaboli**. Τὸ Αὔριο δὲν προσδιορίζεται στὴν οὐσίᾳ ἀπὸ τὸ Σήμερα καὶ ἀπὸ τὸ Χθές. Εἶναι ἔνα «πήδημα ἀπὸ τὸν κόσμο τῆς ἀνάγκης στὸν κόσμο τῆς ἐλευθερίας»¹³: κάτι ἀνάλογο, ἀλλὰ καὶ πιὸ τολμηρὸ ἀπὸ τὸ ἄλμα τῶν «φιλελευθέρων» οἰκονομολόγων στὴν Ἐδὲμ τῆς Φυσιοκρατίας.

10. Γιὰ τὸν Burke, βλ. τὸ βιβλίο του Michel Ganzin: *La pensée politique d'Edmund Burke*, Paris, Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence, 1972.

11. Κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ Κομμουνιστικοῦ Μανιφέστου.

12. Βλ. τὴ μελέτη μου «Des prophéties anciennes aux prophéties modernes» στὸν τόμο: *L'Avenir*, Paris, Vrin, 1987, σελ. 65 (τώρα ἐλληνικὰ στὸν 3 τόμο *Μελέτες*, Α. Σάκκουλας, 1990).

13. Αὐτ. σελ. 66 ἐπ.

‘Αντικειμενικοποιώντας, δύωσδήποτε, τις ἀτομικὲς συνειδήσεις, δύως αὐτὸς ὅριζεται στὸ γνωστὸ ἀπόσπασμα τοῦ Προλόγου τῆς *Κριτικῆς τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας*, στὰ δρια τῆς ταξικῆς ἰδεολογίας, ὁ Marx –κι ‘αὐτὸς εἶναι γιὰ μᾶς τὸ οὐσιῶδες– ὑποκαθιστοῦσε στὸ ιστορικὸ «γνῶθι σαντὸν» τὸν Προφητισμὸς ὡς ἀποκλειστικὸ μέσο ἀναλύσεως καὶ προγνώσεως. Ἡ «ἀπομυθοποίηση» τῆς *Ιστορίας* πού, πολὺ ὄρθα, ὁ Max Weber θὰ διακρίνει ἀργότερα ὡς τὸ καθολικότερο γνώρισμα τῶν νεωτέρων ἔξελίξεων τοῦ ἀνθρώπου¹⁵ θὰ παρασυρθεῖ ἐφεξῆς ἀπὸ μία χιονοστιβάδα ἐπιστημονικῶν δῆθεν καὶ φιλοσοφικῶν μυθευμάτων, γιὰ τὰ ὅποια ἀλλωστε ὁ μαρξισμὸς δὲν εἶναι ὁ μοναδικὸς ὑπεύθυνος¹⁶.

Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι σὲ ὅλους γνωστό. Ἡ διασταύρωση τῶν ἀντιμαχομένων ἰδεολογιῶν τῆς Φυσιοκρατίας καὶ τοῦ *Ιστορικοῦ Υλισμοῦ*, θὰ ὀδηγήσει τελικὰ σὲ ἓνα πραγματικὸ πνευματικὸ χάος, μέσα ἀπὸ τὸ ὅποιο θὰ ἀναπηδήσουν μερικὲς ἐπαναστάσεις, ἀρκετὲς τοπικὲς συρράξεις καὶ, τέλος, δύο παγκόσμιοι πόλεμοι, οἱ ὅποιοι, μαζὶ μὲ τὶς ἀνυπολόγιστες καταστροφὲς ποὺ ἐπεσώρευσαν, δὲν ἀφησαν ἀλλο περιθώριο στὴν ὑπερφορτισμένη ἀπὸ ἴδεες καὶ συστήματα ἀνθρωπότητα τοῦ δικοῦ μας ἀτομικοῦ αἰώνα, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν «ἰσορροπία τοῦ τρόμου»!

Τὸ ἔρωτημα ἔρχεται πάλι στὰ χείλη: τί εἴμαστε λοιπὸν καὶ τί πρέπει νὰ πράξομε;

Τὸ τί εἴμαστε θὰ τὸ ἀντιληφθοῦμε ὅταν βάλομε τὴν *Ιστορία* –ὅλη τὴν *Ιστορίαστὴ* θέση τῆς· ὅταν θὰ ἔχομε κατανοήσει ὅτι ἡ συνείδησή μας δὲν προσδιορίζεται μονομερῶς ἀπὸ τὴν ἔνταξή μας σὲ ἓνα ἔθνος, σὲ μιὰ κοινωνικὴ τάξη ἢ κατηγορία, ἀλλ’ ἐπίσης ἀπὸ τοὺς ἐν γένει ρυθμοὺς τῶν ιστορικῶν μεταβολῶν ποὺ ἀκατάπαυστα διαμορφώνονται σὲ ὅλη τὴν ἔκταση τοῦ πλανήτη· ὅτι τὸ ἀτομικό μας «γνῶθι σαντὸν» εἶναι ταυτόχρονα ἥθικὸ καὶ κοινωνικό, ἔθνικό, περιοχικὸ καὶ παγκόσμιο.

Κατ’ ἀντίστροφη φορὰ –καὶ αὐτὸς εἶναι τὸ προέχον– οἱ πανανθρώπινες, ἔθνικές, κοινωνικές μας δεσμεύσεις οὕτε ἀκυρώνουν οὕτε ἀνενεργοποιοῦν τὸ ἀτομικό μας «γνῶθι σαντὸν». Ἀφοῦ γιὰ κάθε θεώρηση τῶν πραγμάτων τοῦ ἔξωτερικοῦ κόσμου περνοῦμε ἀναγκαστικὰ ἀπὸ τὴ θέα τῆς προσωπικῆς μας συνείδησεως, ἀπὸ τὴν ὅποια ἐξαρτᾶται ἡ περισσότερο ἢ διλιγότερο ἐνεργὴ συμμετοχή μας στὴ ροή τῶν συνολικῶν ιστορικῶν

14. Αὐτ., σελ. 63. ‘Υπενθυμίζεται, ἐδῶ, ἡ σχετικὴ διατύπωση τῆς *Κριτικῆς*: «Δὲν εἶναι ἡ συνείδηση τῶν ἀνθρώπων ποὺ προσδιορίζει τὸ εἶναι τους, εἶναι ἀντιθέτως τὸ κοινωνικό τους εἶναι ποὺ προσδιορίζει τὴ συνείδησή τους».

15. Ἡ *Ἐπιστήμη* ὡς *Ἐπάγγελμα*, μετ. Γ. Κυπραίου, ἐκδ. *Παπαζήση*, σελ. 124 ἐπ.

16. Λ.χ., ὁ «έλιτισμός», πρὶν ταυτισθεῖ μὲ τὴ λογικὴ τῆς ἐπαναστατικῆς βίας τοῦ «μαρξισμοῦ-λενινισμοῦ» εἶχε γαλβανίσει πολυτρόπως τὴν εὐρωπαϊκὴ πολιτικὴ σκέψη, ἀπὸ τὸ Καρλάϊλ ὡς τὸ Νίτσε καὶ τὸν Βιλφρέδο Παρέτο.

μεταβολῶν. Ἐπειδὴ δὲν εἴμαστε ἀντικείμενα ἀπλῶς, ἀλλ᾽ ὑποκείμενα τῆς ἱστορίας, ὅπως ὅρθὰ τὸ εἶχεν ἀντιληφθεῖ καὶ ὁ Marx πρὶν παρασυρθεῖ ὁ ἴδιος στὸ προφητικὸ παραλήρημα τοῦ δεκάτου ἑνάτου αἰώνα.

Ὑποκείμενα τῆς Ἰστορίας δὲν σημαίνει, ἀσφαλῶς, ἐνεργὰ τμήματα ἢ μόρια κάποιου ἀντικειμενικὰ προσδιορισμένου βιολογικοῦ ὅργανισμοῦ, τῆς πόλεως, τοῦ κράτους· ἔθνους ἢ μιᾶς ὅποιασδήποτε ἄλλης συλλογικῆς ἐνότητας. Ὁπως τὸ εἶχε διευκρινίσει ἡ ἀρχαιο-ελληνικὴ σοφία¹⁷, ἡ ἔλλογη φύση τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελεῖ προϋπόθεση τῆς ἐντελῶς ἐξειδικευμένης, σὲ σχέση μὲ ἄλλα ζωϊκὰ εἶδη, κοινωνικότητάς του. Ἀφοῦ εἶναι δεδομένο ὅτι οἱ ἀνθρώπινες κοινωνίες λειτουργοῦν σύμφωνα μὲ πρότυπα ποὺ ἔφευρίσκουν, κατασκευάζουν καὶ ἀνακατασκευάζουν οἱ ἴδιες. Δεσμευτικὸς ὅρος τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς κοινωνικῆς συμπεριφορᾶς, ἔδω, εἶναι ὁ Λόγος. Εἶναι ἡ ἔλλογη φύση τοῦ ἀνθρώπου ποὺ προσδιορίζει, σὲ τελευταίᾳ ἀνάλυση, καὶ τὸ κοινωνικὸ καὶ τὸ ἀτομικό του εἶναι.

Αὐτὸς εἶναι ποὺ μᾶς κάνει ἰκανοὺς νὰ κάνουμε Ἰστορία, νὰ ἀποκτοῦμε δηλαδὴ συνείδηση γιὰ τὴν ἐνεργὴ συμμετοχή μας στὴν πορεία τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς προόδου. Καὶ νὰ κατανοοῦμε ἐπίσης, χωρὶς νὰ εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ ἀναφερθοῦμε σὲ κάποιο ἐκ τῶν προτέρων κατασκευασμένο σύστημα τῆς Φύσεως, καὶ τὸ βαθύτερο νόημα τοῦ καρτεσιανοῦ *cogito ergo sum* –στοχάζομαι ἄρα ὑπάρχω— καὶ τὴν καντιανὴ κατηγορικὴ προσταγὴ: πράξε ἔτσι ποὺ ὁ κανόνας τῆς ἀτομικῆς σου συμπεριφορᾶς νὰ ἀποτελεῖ καθολικὸ νόμο γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους!

Μὲ τὴ βοήθεια, εἰδικότερα, τῆς ἀνεπτυγμένης σήμερα Ἰστορικῆς μας συνειδήσεως πρέπει νὰ ἔχομε κατανοήσει ὅτι εἶναι ἡ ἴδια ἡ ἔλλογη φύση μας, ἡ ὅποια, μέσα στὰ ὅρια τῶν τεχνικῶν δυνατοτήτων, ὀφεῖλει νὰ προσδιορίσει τοὺς μελλοντικοὺς ὅρους τῆς ὑπάρξεώς μας.

Ἀνανεωμένη μέσα ἀπὸ τὶς πικρὲς ἐμπειρίες δύο αἰώνων, ἡ Ἰστορική μας συνείδηση μᾶς ἔχει δείξει πόσο παράλογη ὑπῆρξε ἡ φυσιοκρατικὴ ἀντίληψη τοῦ πρώιμου φιλελευθερισμοῦ, ποὺ μετέφερε ἀπὸ τὸν φυσικὸ στὸ ἀνθρώπινο κόσμο τὸ ἀπόφθεγμα τῆς 'Αναγεννήσεως: **Il mondo va da se**—δό κόσμος προχωρεῖ ἀπὸ μόνος του! Στὰ μάτια τοῦ φυσιοκρατικοῦ ἀτομοκεντρικοῦ συστήματος τοῦ δεκάτου ἑνάτου αἰώνα τοῦτο θὰ σημάνει, ἐπίσης, ὅτι ὁ κόσμος αὐτὸς εἶναι ὁ καλλίτερος δυνατός, ἀφοῦ ἐκφράζει αὐθεντικὰ τὴν προκαθορισμένη ἀπὸ ἀκάμπτον νόμους τῆς Φύσεως οὐσία τοῦ ἀνθρώπου —ὅχι ὡς δενάως δημιουργικοῦ καὶ ἀναπροσαρμοστικοῦ ἐλλόγου ὄντος—, ἀλλ᾽ ὡς φυσικῆς ὑπάρξεως προικισμένης, ὅπως ἀνέφερα προηγουμένως, μὲ πανίσχυρα καὶ ἀκατάλυτα ἔνστικτα αὐτοσυντηρήσεως, ὀφελισμοῦ, μεγίστου δυνατοῦ κέρδους, καὶ ὅποιον ἄλλον

17. Ἀριστοτέλους, Πολιτικὰ 1, 2, 10-15.

θὰ ἦταν πρόσφορο γιὰ τὴ λειτουργία τῶν ὑποτιθεμένων φυσικῶν αὐτοματισμῶν τῆς κοινωνίας.

‘Ο φορτισμένος ἀπὸ περισσότερη ἰδεολογίᾳ καὶ λιγότερο κριτικὸ πνεῦμα καὶ γνήσιο ἀνθρωπισμὸ δέκατος ἔνατος αἰώνας, τόσο στὴ φιλελεύθερη-φυσιοκρατικὴ ὅσο καὶ στὴν ὄλιστικὴ ἐπαναστατικὴ του ἔκφραση, εἶχε λησμονήσει τὰ λόγια τοῦ Δημοσθένη, ποὺ θὰ ἦταν χρήσιμο νὰ ἐπαναληφθοῦν ἐδῶ αὐτούσια:

«‘Ολόκληρη ἡ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων, Ἀθηναῖοι, εἴτε κατοικοῦν σὲ μεγάλῃ, εἴτε σὲ μικρῇ πόλῃ κυβερνᾶται σύμφωνα μὲ τὴ φύση καὶ τοὺς νόμους. Ἀπὸ αὐτά, ἡ μὲν φύση εἶναι ἄτακτη καὶ ἴδιαιτερη γιὰ τὸ κάθε ἄτομο, οἱ δὲ νόμοι κάτι τὸ κοινό, διατεταγμένο καὶ ταυτόσημο γιὰ ὅλους. Ἡ φύση, ἂν εἶναι πονηρή, θέλει συχνὰ τὸ κακό· καὶ γι ‘αὐτὸ θὰ διαπιστώσετε ὅτι οἱ ἀνθρωποι αὐτοῦ τοῦ εἴδους διαπράττονταν παραπτώματα. Ἔνῶ οἱ νόμοι θέλουν τὸ καλὸ καὶ τὸ συμφέρον· καὶ τοῦτο ἐπιζητοῦν νὰ πραχθεῖ, καὶ ὅταν τὸ ἀνευρίσκονταν, αὐτὸ ἀνακηρύσσεται σὲ γενικὸ πρόσταγμα ἵσο καὶ ταυτόσημο γιὰ ὅλους: αὐτὸς εἶναι ὁ νόμος, στὸν ὅποιο ὅλοι ὀφείλουν νὰ ὑπακούνονταν, γιὰ πολλοὺς λόγους καὶ ἰδίως ἐπειδὴ κάθε νόμος εἶναι εὑρῆμα καὶ δῶρο τῶν θεῶν, ἀπόφαση ἀνθρώπων σοφῶν, ἐπανόρθωση τῶν ἔκουσίων καὶ ἀκουσίων παραπτωμάτων, συνθήκη κοινὴ τῆς πόλεως, σύμφωνα μὲ τὴν ὅποια ὀφείλουν νὰ ζοῦν ὅλοι ὅσοι εὑρίσκονται σ’ αὐτήν»¹⁸.

Τὰ λόγια αὐτὰ τοῦ Ἀθηναίου ρήτορα θὰ ἔπρεπε, βεβαίως, νὰ προβληματίζουν καὶ σήμερα ὅσους δὲν ἔχουν μάθει ἀκόμη νὰ διακρίνουν ἀνάμεσα στὴ φυσικὴ νομοτέλεια καὶ τὸν πολιτισμό.

Τὸ ὅτι ὁ ἀνθρωπος, ὅπως καὶ τὰ ἄλλα ζωϊκὰ εἰδῆ, ἔχει αἰσθήσεις, ἔνστικτα καὶ ὅτι ὅλα αὐτὰ διέπονται ἀπὸ φυσικοὺς νόμους εἶναι ἀσφαλῶς κάτι ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ ἀμφισβητηθεῖ. “Ολα, ὅμως, αὐτὰ ἀπὸ μόνα τους δὲν κάνονταν ἱστορία, διαρκῆ ἀναπροσαρμογή, κίνηση πρὸς κάτι ἄλλο ποὺ δὲν εἶναι Φύση ἀλλὰ Πολιτικὴ καὶ Πολιτισμός.

Εἶναι, ὅπως εἴπαμε, ἡ ἔλλογη οὐσία ποὺ ἐνυπάρχει στὸν ἀνθρωπὸ καὶ διανοίγει σ’ αὐτὸν δυνατότητες οἱ ὅποιες, σὲ καμιὰ περίπτωση δὲν μποροῦν νὰ προβλεφθοῦν καὶ νὰ ἐξηγηθοῦν μὲ τὴν ἰδέα μιᾶς μονογραμμικῆς κινήσεως, μιᾶς ἀπλῆς βιολογικῆς ἐξελίξεως.

“Ἄν οἱ μεταβολές συντελοῦνταν σύμφωνα μὲ ἀπαρεγκλίτους νόμους τῆς Φύσεως, ὅπως τὸ ὑπέθεσεν ὁ φυσιοκρατικὸς φιλελεύθερισμὸς καὶ ὅπως τὸ ὑπέβαλεν οὐσιαστικὰ ὁ ἰστορικὸς ὄλισμός, ἡ πρόγνωση τοῦ Μέλλοντος θὰ ἦταν ἵσως δυνατὴ μὲ ποσοτικοὺς ἀπλῶς ὑπολογισμούς, χωρὶς καμιὰ οὐσιαστικὴ ἀξιολόγηση τῶν δυνάμεων ποὺ συνέχουν τὸ Παρόν.

18. Κατ’ Ἀριστογείτονος, Α, 15-16.

Στὴν πραγματικότητα, ἡ φυσιοκρατικὰ διαρθρωμένη αὐτὴ προγνωστικὴ δὲν ἀποβλέπει σὲ τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ νὰ ἔξασφαλίσει τὴν ἐπιβίωση τῶν κατεστημένων προσωπικῶν ἢ πραγματικῶν καταστάσεων. Πρόκειται προφανῶς γιὰ μία εἰκονικὴ μελλοντολογία, παρὰ γιὰ μία βαθύτερη, οὐσιαστικὴ προβλεπτικὴ γνώση. Ἀληθινὰ τὸ πρόβλημα δὲν εἶναι τί μπορεῖ νὰ συμβεῖ στὸ Μέλλον, ἀπὸ φυσικὰ ἢ ἄλλα αἴτια. Τὸ ἀληθινὸ πρόβλημα εἶναι: Πῶς θέλουμε καὶ πῶς μποροῦμε νὰ διαμορφώσουμε τὸ Μέλλον ἐμεῖς οἱ ἴδιοι. Αὐτό, ὅμως εἶναι ταυτόσημο μὲ τὸ πῶς θέλουμε καὶ τὸ πῶς μποροῦμε νὰ διαμορφώσουμε τὸ Παρόν, μὲ τὴ δική μας παρουσία καὶ ἐνεργὴ συμμετοχή, ἕνα Παρόν στὸ ὁποῖο συμπινώνονται καὶ προπαρασκευάζονται, πρὸς νέες ὀλοένα κατακτήσεις, οἱ διαρκῶς ἀνανεούμενες, διὰ μέσου τῆς Ἱστορίας, ἀκατάλυτες δυνάμεις τοῦ Εἰδον.

Ἐκεῖνο ποὺ λαμβάνεται ως δεδομένο στὸ ὑψος ἐνδὲ γνησίου προβλεπτικοῦ σχεδιασμοῦ δὲν εἶναι τὰ ἀποκρυσταλλωμένα σὲ συγχρόνους θεσμοὺς καὶ διαδικασίες ἐπιτεύγματα, ἀλλ’ οἱ δυνάμεις, οἱ ὄποιες, ἐγκλωβισμένες τὴν παροῦσα στιγμὴ κάτω ἀπὸ ἱστορικὰ διαμορφωμένους θεσμούς, διαδικασίες καὶ συνήθειες, προσπαθοῦν νὰ ἀνέλθουν στὴν ἐπιφάνεια καὶ νὰ ἐπιβάλουν μία νέα ποιότητα ζωῆς, μὲ ἔρεισμα ὅχι ἀπλῶς κάποια δογματικὰ διατυπωμένη φυσικὴ ἢ κοινωνικὴ νομοτέλεια, ἀλλὰ τὴν ἴδια τὴν αἰώνιως ἀνανεωτική, διὰ μέσου τῆς Ἱστορικῆς συνεχείας, προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ κριτικὴ-ἀξιολογικὴ ἀντίληψη τῆς Πολιτικῆς Προγνωστικῆς ἀντιμετωπίζει, κατὰ συνέπεια τὸ Μέλλον ὅχι ως μετα-ιστορία (κατὰ τὴν ἔννοια τοῦ μαρξιστικοῦ προφητισμοῦ) οὔτε ως μία ὑποθήκη ποὺ ἐγγράφει τὸ Παρόν στὰ κατάστιχα τοῦ Μέλλοντος γιὰ νὰ τὸ δεσμεύσει ἢ νὰ τὸ παγιδεύσει (ὅπως αὐτὸ κατὰ βάθος συμβαίνει σύμφωνα μὲ τὶς φυσιοκρατικὲς καὶ ἴδιαίτερα τὶς νεώτερες τεχνοκρατικὲς ἀντιλήψεις), ἀλλ’ ως ἕνα αὐτόνομο καὶ ἀνανεωτικὸ τμῆμα τῆς Ἱστορίας ποὺ δὲν ἔχει ἀκόμη βιωθεῖ, ἀλλὰ ποὺ ἀναπαράγει, ἀνανεωμένα καὶ ἐμπλουτισμένα μὲ τὶς ἀμόλυντες δυνάμεις τῆς νεότητας τὰ βιώματα καὶ τὶς ἐλπίδες τοῦ Παρόντος.

Ἀντιλαμβάνεται κανείς, κάτω ἀπὸ αὐτὴν τὴν σκοπιά, τὴ σημασία ἐκείνου ποὺ ἀπεκαλέσαμε ἵστορικὸ «γνῶθι σαντὸν». Μὲ τὴ διπλὴ θεώρηση τῆς Ἱστορίας καὶ πρὸς τὸ Παρελθόν καὶ πρὸς τὸ Μέλλον, ἀποφεύγομε τὶς ὀργανιστικὲς ἀντιλήψεις τοῦ Ἱστορισμοῦ, ποὺ διαφεύδονται σὲ κάθε στιγμὴ τοῦ Ἱστορικοῦ βίου, ὅσο καὶ τὰ παραπλανητικὰ διαγράμματα τοῦ ἐπαναστατικοῦ προφητισμοῦ καὶ τοῦ φυσιοκρατικοῦ εὑδαιμονισμοῦ.

Ἀποφεύγομε ὅλα αὐτὰ ἀλλὰ καὶ ἐντοπίζομε τὶς εὐθύνες μας ἀπέναντι σὲ ἕνα Παρόν ποὺ δὲν μᾶς περικλείει ἀπλῶς ἀλλὰ καὶ κεντρίζει τὶς θελήσεις μας ως ἐνεργῶν μετόχων τῆς Ἱστορίας.

Καὶ ἀπὸ τὴ στιγμὴ αὐτὴ ἀνακύπτει, ἀνανεωμένο, τὸ ἐρώτημα: τί ὀφείλομε καὶ τί μποροῦμε νὰ πράξομε;

Θὰ ἡταν ἀσφαλῶς ἀφελὲς νὰ ὑποδειχθεῖ στὸν καθένα τί ὀφείλει νὰ πράξει ἀπὸ τὴν θέση ὅπου εὑρίσκεται καὶ μὲ τὸ ἔργο ποὺ ἐπιτελεῖ.

Οὕτε ἀλλωστε ἡ παροῦσα ὁμιλία εἰχεν ὡς στόχο νὰ διαγράψει ἔνα συγκεκριμένο πρόγραμμα δράσεως, ἀλλὰ νὰ χαράξει ἀπλῶς τὸ νοητικὸ πλαίσιο μέσα στὸ ὄποιο κατ' ἀνάγκη κινεῖται ἡ ὄποιαδήποτε ἀνορθωτικὴ προσπάθεια τῆς ιστορικῆς αὐτῆς στιγμῆς, εἴτε πρόκειται γιὰ¹⁹ τὰ πολυσυζητούμενα προβλήματα τῆς οἰκονομίας, εἴτε γιὰ θέματα πολιτικῶν θεσμῶν καὶ πολιτικῆς δεοντολογίας, εἴτε, τέλος, γιὰ κανόνες ἀτομικῆς καὶ κοινωνικῆς ἡθικῆς.

'Υπάρχει, ὄπωσδήποτε, γιὰ τὸν καθένα ἀπὸ ἐμᾶς, κατὰ τὸ μέτρο ποὺ αἰσθάνεται καὶ σκέπτεται ὡς ἐλεύθερος ἄνθρωπος, ἔνα γενικὸ καθῆκον ποὺ συνοψίζει ὁ ὅρος Παὶ δείᾳ.

Γιὰ τὸν ἄνθρωπο τοῦ τέλους τοῦ Εἰκοστοῦ Αἰώνα τὸν ἐμποτισμένο ὡς τὶς βαθύτερες ἴνες τοῦ εἶναι του μὲ ιστορικὲς μνῆμες, τὸ «γνῶθι σαντὸν», ὡς προϋπόθεση καὶ στήριγμα κάθε ὀρθῆς συμπεριφορᾶς, σὲ ἀτομικὸ ἢ συλλογικὸ ἐπίπεδο, παιδεία σημαίνει, πρῶτ' ἀπὸ ὅλα, ιστορικὴ καὶ κοινωνικὴ παιδεία, κατανόηση τῶν ἰδεῶν, τῶν γεγονότων καὶ τῶν συμβάντων ποὺ τὸν ἔφεραν κοντὰ ἢ τὸν ἀπεμάκρυναν ἀπὸ τοὺς δόμοιόν του· καὶ φυσικά, κατανόηση, ἰδιαίτερα, τῶν δομικῶν ἀλλαγῶν ποὺ ἔχουν ἐπέλθει, στὸ τέλος αὐτοῦ τοῦ αἰώνα, σὲ ὀλόκληρο τὸ φάσμα τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν θεσμῶν καὶ ποὺ ἔκαναν πρόσφατα τὸν Μιχαὴλ Gorbatsov νὰ ἀναφωνήσει, σὲ ἐπιστολή του πρὸς ἔνα ἀπὸ τοὺς ἥγετες τῆς Λύσεως: «Ἡ ζωὴ καταρρίπτει τὰ γηρασμένα φράγματα ἀνάμεσα στὰ οἰκονομικὰ συστήματα»¹⁹.

Τοῦτο προϋποθέτει, βεβαίως, κατανόηση τῶν ἀληθειῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν πλανῶν. Ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐκπαιδεύεται μόνο ἀπὸ τὶς ἀλήθειες ποὺ ἔχει κατακτήσει, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἀναγνώριση τῶν πλανῶν ποὺ διέπραξε ὁ ἵδιος ἢ ποὺ ἄλλοι διέπραξαν γιὰ λογαριασμό του. Καὶ μὲ τὴν ἐπίγνωση ὅτι, σὲ κάθε περίπτωση, ὁ περισσότερο ἐπικίνδυνος δογματισμὸς δὲν ὀφείλεται τόσο στὴν ἀδιαφορία γιὰ τὴν ἀλήθεια ὅσο στὴν ὑπερβολικὴ πίστη γιὰ ὅτι νομίζεται ὡς ἀλήθεια, χωρὶς νὰ εἶναι.

Τὸ κριτικὸ πνεῦμα δὲν γίνεται ἐνεργὸ χωρὶς τὴν ἀμφιβολία· καὶ πολὺ ὀρθὰ ἔχει λεχθεῖ ὅτι «ἡ ἀμφιβολία εἶναι ἡ ἀξιοπρέπεια τοῦ στοχασμοῦ».

Ίστορικὴ καὶ κοινωνικὴ παιδεία σημαίνει, ὅμως, εὐρύτερα, ἀπομυθοποίηση καὶ ἐκλογίκευση τῆς πολιτικῆς πρακτικῆς καὶ τοῦ κοινωνικοῦ ἥθους σὲ ὅλα τὰ ἐπίπεδα: σ' ἐκεῖνο τῆς λειτουργίας τῶν κατεστημένων ἔξουσιῶν, καὶ σ' ἐκεῖνο τῶν πολιτικῶν ὀμάδων καὶ τῶν κοινωνικῶν ὀργανώσεων, στὸν δημόσιο ὅσο καὶ τὸν καθημερινὸ βίο.

"Ολα αὐτὰ προϋποθέτουν, ὅπως εἶναι προφανές, ἀτομικὸ καὶ συλλογικὸ «γνῶθι σαντὸν» ποὺ ξεπερνᾶ τὰ ὅρια τῆς ἀπλῆς αὐτοκριτικῆς.

19. Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν François Mitterrand, *Le Monde*.

Τὸ Κυλώνειον Ἀγος ποὺ ἐταλάνισε τὴν Χώρα μας κατὰ τὸ πλεῖστο τοῦ παρόντος αἰώνα δὲν θεραπεύεται μὲ ἀπλὰ ἀντίδοτα· ἀν στὴ συνείδηση τοῦ κάθε πολίτη δὲν δημιουργηθεῖ ταυτόχρονα ἡ πεποιθηση ὅτι πέρα ἀπὸ τὸ Ἐγώ ὑπάρχει τὸ Ἐμεῖς.

Καὶ θὰ πρέπει ἀκόμη νὰ κατανοήσομε, ὅτι κάτι πρέπει νὰ ἀλλάξει ριζικὰ στὸν τρόπο μὲ τὸν ὄποιο ἀντιλαμβανόμαστε τὴν ἀποστολὴν τῆς πολιτικῆς, ἀν θέλομεν ἡ πολιτικὴ νὰ μὴν εἶναι μόνο Παρὸν ἡ Παρελθόν, ἀλλὰ καὶ Μέλλον.

Ἡ ἀναγωγὴ τῆς πολιτικῆς στὴν ἀντιπαράθεση «Φίλος-Ἐχθρὸς»²⁰ ὁδήγησε, καὶ σ' ἔμας καὶ ἀλλοῦ, σὲ καταστροφὲς ποὺ ὅλοι γνωρίζομε. Στὴν Ἑλλάδα, εἰδικότερα, ἡ διαβρωτικὴ ἐπενέργεια ἰδεολογιῶν αὐτῆς τῆς μορφῆς εἶχεν ως ἀποτέλεσμα μία γενικευμένη καὶ παγιωμένη ύποτιμηση τῆς σημασίας τοῦ Κοινοῦ Ἀγαθοῦ.

Ἐτσι ποὺ τελικὰ ἡ παρανομία τῶν κυβερνωμένων νὰ ἐμφανίζεται πολλὲς φορὲς ως ἀντισταθμιστικὸς παράγων τῆς αὐθαιρεσίας καὶ τῆς ἀνευθυνότητας τῶν κυβερνώντων.

Δὲν χρειάζεται πολλὴ σοφία γιὰ νὰ κατανοήσει κανείς, ὅτι, στὸν κοινωνικο-πολιτικὸ χῶρο οἱ πλάνες καὶ τὰ σφάλματα συσσωρεύονται ὅταν οἱ διαφορὲς συμφερόντων καὶ ἴδεων μεταβάλλονται σὲ χάσματα, μέσα στὰ ὄποια ἐξαφανίζεται ἡ αἰσθηση τοῦ Κοινοῦ Ἀγαθοῦ καὶ τὸ Μέλλον γίνεται βορὰ στὴν ἀπληστία τοῦ Παρόντος. Τὴν εὐνομία διαδέχεται τότε ἡ ἀλαζονεία τῆς ἔξουσίας καὶ ἡ ἀτομικὴ ἡ συντεχνιακὴ ἐπαρση.

Ἄς θυμηθοῦμε, ὅμως, αὐτὰ τὰ λόγια τοῦ Θουκυδίδη²¹.

«Ἐγὼ γὰρ ἥγοῦμαι πόλιν πλείω ξύμπασαν ὁρθουμένην ὥφελεν τοὺς ἴδιώτας ἡ καθ' ἔκαστον τῶν πολιτῶν εὐπραγοῦσαν, ἀθρόαν δὲ σφαλλομένην. Καλῶς μὲν γὰρ φερόμενος ἀνὴρ τὸ καθ' ἔκαστὸν διαφθειρομένης τῆς πατρίδος οὐδὲν ἥσσον ξυναπόλλυται, κακοτυχῶν δὲ ἐν εὐτυχούσῃ πολλῷ μᾶλλον διασώζεται. Ὁπότε οὖν πόλις μὲν τὰς ἴδιας ξυμφορὰς οἴᾳ τε φέρειν, εἰς δ' ἔκαστος τὰς ἐκείνης ἀδύνατος, πῶς οὐ χρὴ πάντας ἀμύνειν αὐτῇ...»

Εἶναι ἡ καλλιέργεια τῆς αἰσθήσεως αὐτῆς τοῦ Κοινοῦ Ἀγαθοῦ ἡ τοῦ Κοινοῦ Συμφέροντος ποὺ ἀποτελεῖ τὸν ὕψιστο σκοπὸ τῆς παιδείας. Δι' αὐτῆς τὸ ἄτομο γίνεται ἵκανο δὲν ἀντιλαμβάνεται τοὺς δεσμοὺς τῆς ἀλληλεγγύης ποὺ τὸ ἐνώνουν μὲ τοὺς ἄλλους καὶ νὰ ὑποκαθιστᾶ τὸ διάλογο καὶ τὴν συνδιαλλαγὴ στὴν ὑπεροψία καὶ τὴν βίᾳ. Ἀτομικὴ ἐλευθερία καὶ πρωτοβουλία καὶ κοινωνικὴ δικαιοσύνη μποροῦν τότε νὰ λειτουργοῦν ως ἔννοιες συνεκτικὲς καὶ παραπληρωματικές.

Μόνον ἔτσι ἔνα ἔθνος μπορεῖ νὰ δικαιολογεῖ τὸ σεβασμὸ τῆς πολιτισμικῆς του ταυτότητας καὶ τῆς πολιτικῆς του αὐτονομίας.

20. Ὁπως τὸ εἶχε διατυπώσει, στὴ θεωρία, ὁ Γερμανὸς καθηγητὴς τοῦ Μεσοπολέμου Carl Schmitt, ἀλλ' ὅπως εἶχεν ἥδη διαμορφωθεῖ στὴν πράξη καὶ τοῦ φασισμοῦ καὶ τοῦ κομμουνισμοῦ, μὲ ἀφετηρία τὴν ἱδέα τῆς ταξικῆς πάλης.

21. *Ιστοριῶν, Γ', 60, 2-4.*

Tὸ τί εἴμαστε, λοιπόν, προκύπτει, ὅπως νομίζω, ἀπὸ τὸ τί διφείλομε νὰ εἴμαστε, ὅταν γνωρίζομε σαφέστερα τὴν ἔλλογη φύση μας καὶ τὴν ἴστορία μας.

'Αλλ᾽ εἴμαστε καὶ κάτι ἄλλο: εἴμαστε οἱ πολίτες μιᾶς Χώρας τῆς ὅποιας τὸ φυσικὸ κάλλος συναγωνίζεται τὰ ἐπιτεύγματα τοῦ πνεύματος. Ἡ μελλοντολογικὴ πρόβλεψη ἀγκαλιάζει ἰδιαίτερα κι' αὐτὴ τὴν πλευρά.

'Η εὐαισθήσια μας, στὸ σημεῖο αὐτό, θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἐπίσης αὐξημένη σὲ σχέση μ' ἐκείνη ἄλλων χωρῶν. Ἐδῶ, ἡ Φύση δὲν ὑπῆρξε ποτὲ ἀπλὸ «περιβάλλον» προορισμένο στὴν ἔξυπηρέτηση τῆς ὑλικῆς μόνο εὑδαιμονίας. Ἐδῶ, τὰ στοιχεῖα τῆς Φύσεως ἔγιναν Θεοὶ μὲ ἀνθρώπινο πρόσωπο. Οἱ Ἀπόλλων καὶ ἡ Ἀθηνᾶ συνεστιάστηκαν μὲ τὴ Δήμητρα, τὸν Πάνα καὶ τὶς Δρυνάδες.

'Η δυτικὴ Ἀναγέννηση, ὅταν ἐνετόπισε στὸ πρόσωπο τοῦ Ἑλληνισμοῦ τὸ ἴδιανικὸ πρότυπο τῆς πνευματικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς ἐλευθερίας καὶ δημιουργίας, ἀνεκάλυψε ταυτόχρονα τὴν ἔλληνικὴ Φύση ὡς ἀναπόσπαστο τμῆμα τοῦ ἔλληνικοῦ θαύματος. Ego in Arcadiam -κι' ἐγὼ γεννήθηκα στὴν Ἀρκαδία- ὑπῆρξε τὸ σύνθημα ποὺ ἐγαλβάνισε τὸν καλλιτεχνικὸ κόσμο τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰώνα ὡς τὴ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση. Ἀρκετὲς Ἀκαδημίες ἰδρύθηκαν μὲ τὸ ὄνομα: Arcadia.

Αὐτὴ τὴ Φύση καλούμαστε ἐπίσης σήμερα, στὸ κατώφλι τοῦ Εἰκοστοῦ Πρώτου Αἰώνα νὰ σεβαστοῦμε καὶ νὰ φροντίσομε, ὅχι ὡς ἓνα πράγμα, ἀλλ' ὡς ἀναπόσπαστο τμῆμα τῆς ἴστορίας μας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ μας.

Ἐχοντας ἀδιάλειπτα στὸ νοῦ, ὅτι ἡ ὑποβάθμιση τῆς φύσεως συνεβάδισε πάντοτε μὲ τὴν ὑποβάθμιση τοῦ ἀνθρώπου· καὶ ὅτι, συνεπῶς, οἰκολογικὴ ἀναθεώρηση χωρὶς ἥθολογικὴ ἀνάπλαση εἶναι μία χειροπιαστὴ contradictio in se: Οἰκολογία καὶ Ἀνθρωπισμός, στὴν προοπτικὴ τοῦ ἔλληνικοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἔλληνικῆς φιλοσοφίας εἶναι ἔννοιες ἀδιαχώριστες.

Πρὶν τερματίσω τὴν ἀναγκαστικὰ πολὺ συνοπτικὴ αὐτὴ ὁμιλίᾳ, θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ διευκρινίσω πληρέστερα τὸ στοιχεῖο αὐτὸν τῆς πολιτισμικῆς μας ταυτότητας.

Στὴν ἐποχή μας, ὁ πολιτισμός, ὑπὸ τὴν τεχνικο-οικονομικὴ καὶ κοινωνικὴ τοῦ σημασία, εἶναι παγκόσμιος, ὁσονδήποτε καὶ ἄν οἱ πολιτικές του διαστάσεις ἔξακολουθοῦν νὰ εἶναι πολύπλοκες καὶ ἀντιφατικές.

'Η ἐστία, ωστόσο, ἀπὸ ὅπου ἐπήγασε καὶ διεδόθη εἶναι μία καὶ φέρει τὸ ἔλληνικὸ ὄνομα Εὐρώπη.

'Η ἐστία αὐτὴ δὲν ἔπανσε, ὁπωσδήποτε, νὰ ἀποτελεῖ μία ἰδιαίτερη, στενότερη σὲ ἔκταση ἀλλὰ καὶ πλουσιότερη σὲ περιεχόμενο πολιτισμικὴ ἐνότητα, μία καλλιέργεια -ἄν θέλετε μία κουλτούρα-, μία κοινὴ ἀντίληψη καὶ τρόπο ζωῆς θεμελιωμένη ἐπάνω σὲ ἓνα

ἀδιαχώριστο πλέγμα ήθικῶν, κοινωνικο-πολιτικῶν καὶ αἰσθητικῶν ἀξιῶν: τῆς χριστιανικῆς ήθικῆς, τῆς ρωμαιϊκῆς νομικῆς σκέψεως, ἀλλ᾽ ἐπίσης καὶ ἴδιως τῆς ἑλληνικῆς ἰδέας τοῦ ἐλευθέρου ἀνθρώπου καὶ τοῦ ἀπεριορίστου κριτικοῦ στοχασμοῦ.

Διὰ μέσον τῶν ἱστορικῶν του δεσμῶν μὲ τὶς παραπάνω ἀξίες, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς ἀνεβίωσε, πνευματικά, ἡθικὰ καὶ πολιτικά, στοὺς κόλπους αὐτοῦ τοῦ πολιτισμοῦ, ἀν εἶναι σήμερα κάτι τὸ ξεχωριστὸ σὲ σχέση μὲ ἄλλους λαοὺς ποὺ μᾶς πλαισιώνουν ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἀπὸ τὸ Νότο, εἶναι ὅτι ἀποτελεῖ δργανικὸ τμῆμα τῆς εὐρύτερης αὐτῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτισμικῆς ἐνότητας.

Καὶ ἡ παιδεία μας, συνεπῶς, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι, ταυτόχρονα, ἔθνικὴ-έλληνικὴ καὶ εὐρωπαϊκή.

Συνδυασμὸς καθόλου αὐθαίρετος, ἀφοῦ γνωρίζομε ὅτι ἐκεῖνο ποὺ χαρακτηρίζει ἰδιαίτερα τὴν εὐρωπαϊκὴ παιδεία εἶναι ὅτι, ἀπὸ τὴ φύση της ὡς παιδείας ἐλευθέρων ἀνθρώπων, ἀναγνωρίζει καὶ σέβεται τὶς ἀτομικὲς καὶ τὶς συλλογικὲς ἰδιαιτερότητες καὶ πρωτοτυπίες ὡς συστατικὰ στοιχεῖα τῆς κοινῆς εὐρωπαϊκῆς κληρονομίας.

΄Αλλὰ λέγω ἐπίσης ὅτι ἡ παιδεία μας ὀφείλει νὰ εἶναι ἔθνικὴ-έλληνικὴ ὅχι μόνο γιὰ νὰ ἔμβαθύνομε τὶς ἰδιοτυπίες τῆς ἱστορικῆς μας ζωῆς, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ συνειδητοποιήσομε, ἐπίσης, τὸν ἰδιαίτερα ἀποφασιστικὸ ρόλο, τὸν ὅποιο διεδραμάτισε ὁ Ἑλληνισμὸς σὲ ὅλες σχεδὸν τὶς ἀποφασιστικὲς καμπὲς τῆς εὐρωπαϊκῆς καὶ τῆς παγκόσμιας ἱστορίας.

΄Η μεγάλη αὐτὴ ἔλληνικὴ παρουσία στὴν ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ, πολὺ ἀτελᾶς γνωστὴ ἀπὸ τὴ μεγάλη πλειοψηφία τοῦ ἔλληνικοῦ λαοῦ, θὰ ἐπρεπε νὰ ἀποτελεῖ ἔνα ἰδιαίτερο κεφάλαιο τῆς ἔλληνικῆς παιδείας, ἐπειδὴ θὰ μποροῦσε νὰ μᾶς βοηθήσει νὰ καταλάβομε τὸ ποιὸν εἴμαστε καὶ τί ὀφείλομε νὰ πράξομε κατὰ τὰ κρίσιμα ἔτη ποὺ εὑρίσκονται ἐμπρός μας. Τὸ πραγματικὸ ἱστορικὸ «γνῶθι σαντὸν», σὲ ὅλες τὶς παραπάνω διαστάσεις, εἶναι τὸ μόνο ποὺ μπορεῖ νὰ μᾶς δπαλλάξει ταυτόχρονα ἀπὸ τὴν κούφια προγονοπληξία καὶ ἀπὸ τὰ παρεμβληματικὰ στοιχεῖα ποὺ ἀλλοιώνουν τὸν πολιτισμό μας καὶ ἐκμηδενίζουν τὴν πρωτοτυπία μας.

Κύριες καὶ Κύριοι, ὅπως παρετήρησα ἀπὸ τὴν ἀρχὴν αὐτῆς τῆς Όμιλίας, πολὺ δικαιολογημένα ἡ ἀνησυχία δλων μας στρέφεται πρὸς τὸ Μέλλον.

΄Ομως, τὸ Μέλλον, γιὰ τὰ ἀνθρώπινα πεπρωμένα παραμένει ἀθέατο ὅσον καιρὸ προσπαθοῦμε νὰ τὸ προσπελάσομε χωρὶς τὸ φωτισμὸ τῶν ἱστορικῶν του διαστάσεων.

΄Ο στερημένος ἀπὸ γνήσια ἱστορικὴ συνείδηση δυτικὸς Μεσαίων εἶχεν ἐπισημάνει αὐτὴ τὴν ἀδυναμία στὸ γνωστὸ ἀπόφθεγμα: *Sir l'avenir n'est pas à personne, l'avenir est à dieu*, (Κύριε, τὸ Μέλλον δὲν ἀνήκει σὲ κανένα, τὸ Μέλλον ἀνήκει στὸ Θεό).

΄Κι ἀληθινά, μελλοντολογικὴ πρόγνωση χωρὶς ἱστορικὴ συνείδηση εἶναι κάτι τὸ ἀδιανόητο.

Oι Ἀρχαῖοι Ἰστορικοί²² μὲν ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Πολύβιο, εὑρίσκονταν ἀσφαλῶς πολὺ κοντὰ στὴν ἀλήθεια ὅταν διαβεβαίωναν ὅτι ἡ ἐπιστήμη τους ἀποτελεῖ «ἀληθινώτατην παιδείαν καὶ γυμνασίαν».

Σήμερα, τὰ μέσα τῆς ιστορικῆς ἔρευνας ἔχουν πολλαπλασιασθεῖ: συγκριτικὴ ἀνθρωπολογία καὶ ἀρχαιολογία, ἐθνολογία καὶ γλωσσολογία, ἀρχειακὲς μελέτες, ἐπιγραφολογία, ἐπιβοηθητικὲς ἐπιστῆμες τῆς ἀρχαιολογίας καὶ καλλίτερη ἀξιοποίηση τῶν πηγῶν, τοπικὲς ιστορίες, ιστορία τῆς διπλωματίας, τοῦ δικαίου, τῶν πολιτικῶν ἰδεῶν καὶ θεσμῶν τῆς λογοτεχνίας, καὶ τόσα ἄλλα.

“Ολα αὐτὰ μᾶς ἐπιτρέπουν, στὸ πλαίσιο μιᾶς ἀρτίως συντονισμένης διεπιστημονικῆς ἔρευνας νὰ ἔχομε μία σχετικῶς πληρέστερη εἰκόνα τῆς πορείας τῆς Ἀνθρωπότητας καὶ τῶν ἐπὶ μέρους σχηματισμῶν της, ἀλλὰ καὶ τῆς πορείας καὶ τῶν ἐκδηλώσεων τῆς δικῆς μας ιστορίας ως πηγῆς ἐμπνεύσεων γιὰ τὸ Παρὸν καὶ γιὰ τὸ Μέλλον.

‘Η ἀποσύνθεση τῶν ἰδεολογιῶν ποὺ μᾶς ἐκληροδότησεν ὁ δέκατος ἔνατος αἰώνας, ἔνδειξη τῆς κυνοφορίας νέων κατευθύνσεων στὶς νοοτροπίες καὶ στὴ λήψη ἀποφάσεων, δίνει εὐτυχῶς σὲ ὅλους τοὺς κλάδους τῶν Ἐπιστημῶν τοῦ Ἀνθρώπου τὴ δυνατότητα περισσότερο ἐπικαίρων συνθέσεων ἀπὸ ἐκεῖνες ποὺ μποροῦσε νὰ προσφέρει ἡ ἀπλὴ φρόνηση ἢ ἡ διαλεκτικὴ σοφία. Καὶ εἶμα βέβαιος ὅτι, ἂν ὁ Πλάτων ἔζοῦσε σήμερα, θὰ προσέθετε στὴ μετόπη τῆς Ἀκαδημίας του: «μηδεὶς ἀντιστόρητος εἰσίτω!»

‘Η ἐπανασύνδεση τῶν Ἑλλήνων μὲ τὴν μακραίωνη ιστορία τους, ὁλόκληρη τὴν ιστορία τους: ἐκείνη τῶν ἐνδόξων ἡμερῶν τῆς Δημοκρατίας, τῶν Γραμμάτων καὶ τῶν Τεχνῶν καὶ ἐκείνη τῆς καταπτώσεως καὶ τῶν ἀγώνων γιὰ τὴν ἐλευθερία, ἐκείνη ἀκόμη ποὺ τὸ ἐλληνικὸ πνεῦμα διέγραψε μόνο του διαμορφώνοντας ἀποφασιστικὰ τὸν εὐρωπαϊκὸ καὶ τὸν παγκόσμιο πολιτισμό –ἡ ἐπανασύνδεση λέγω αὐτή–, ἐμπλουτίζοντας τὸν πνευματικό, ἥθικό καὶ αἰσθητικό τους κόσμο, θὰ ἐπιτρέψει ἀσφαλῶς καὶ σὲ δσους ἔξακολουθοῦν ἀκόμη νὰ σέρνουν στοὺς ὕμους τὸ βάρος τῆς ὁθωμανικῆς δουλείας, νά ἀτενίσουν τὸν ἐπερχόμενο Εἰκοστὸ Πρῶτο Αἰώνα μὲ ὅσην αἰσιοδοξία, τόλμη μαζὶ καὶ σύνεση, ἐπιβάλλουν οἱ εὐόιωνες –ἄν τὸ θελήσουμε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι–, προβλέψεις γιὰ τὸ Μέλλον.

‘Η Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, θεματοφύλακας καὶ φρουρὸς τῆς ἀθανατῆς ἐλληνικῆς πνευματικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς κληρονομίας, τὸ θέλει καὶ τὸ πιστεύει.

Καὶ θὰ ἔξακολουθήσει νὰ ἐργάζεται ἀόκνως, ὅπως καὶ κατά τὸ παρελθόν, γιὰ τὴν ἐπίτευξη τοῦ μεγάλου αὐτοῦ σκοποῦ.

22. Πολυβίου, Ἰστορία Πρώτη, Προοίμιον: «... διὰ τὸ μηδεμίαν ἐτοιμοτέραν εἶναι τοῖς ἀνθρόποις διόρθωσιν τῆς τῶν προγεγενημένων πράξεων ἐπιστήμης».